

Συνταγματικό Δικαστήριο: Υπέρ ή Κατά;
Ομιλία σε εκδήλωση του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού
Δικαίου

[Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, 16 Νοεμβρίου 2015]

Στυλιανός-Ιωάννης Γ. Κουτνατζής
Λέκτορας Δημοσίου Δικαίου
Νομικής Σχολής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
Δικηγόρος

Δεν είναι η πρώτη φορά τα τελευταία χρόνια που η συνταγματικοπολιτική συζήτηση στη χώρα μας επικεντρώνεται στα υπέρ και τα κατά της ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου¹. Η συζήτηση όμως αυτή χαρακτηρίζεται από ένα *συγκριτικό παράδοξο*: Στις περισσότερες συνταγματικές τάξεις, τόσο σε αυτές που προέβλεψαν μια αυτοτελή συνταγματική δικαιοδοσία μετά το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο όσο και σε αυτές που προχώρησαν σε αυτό το βήμα πιο πρόσφατα, ιδίως κατά τη δεκαετία του 1990, η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου αντιμετωπίστηκε ως ένα βήμα ενίσχυσης του συνταγματισμού και διασφάλισης της τήρησης του Συντάγματος². Αντίθετα, στη χώρα μας η σχετική συζήτηση διαχρονικά χαρακτηρίστηκε, σε ένα σημαντικό βαθμό, από καχυποψία ως προς τις προθέσεις των εμπνευστών των σχετικών προτάσεων. Δεν ήταν αδικαιολόγητη αυτή η καχυποψία αν σκεφτεί κανείς την πρόβλεψη «Συνταγματικού Δικαστηρίου» περιορισμένων αρμοδιοτήτων στα δικτατορικά συνταγματικά κείμενα των ετών 1968

¹ Βλ., τελείως ενδεικτικά, *Ε. Βενιζέλου/Κ. Χρυσόγονου*, Το πρόβλημα της συνταγματικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, Αθήνα-Κομοτηνή 2006, *Α. Μανιτάκη/Α. Φωτιάδου*, Το Συνταγματικό Δικαστήριο σε ένα σύστημα παρεμπόπτοντος ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008, *Γ. Κασιμάτη*, Συνταγματική δικαιοσύνη, Αθήνα-Κομοτηνή 1999.

² Σύμφωνα με στοιχεία του 2005, από τα 138 εθνικά συστήματα ελέγχου της συνταγματικότητας που θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν με σαφήνεια ως προς το αν ακολουθούν το αμερικανικό ή το ηπειρωτικό μοντέλο, τα 85 (ποσοστό 62%) προέκριναν το δεύτερο, που αποτελεί το κυρίαρχο σύστημα ελέγχου της συνταγματικότητας στην Ευρώπη, την Αφρική και τη Μέση Ανατολή και έχει επίσης διαδοθεί στην Ασία και τη Λατινική Αμερική, ενώ το αμερικανικό σύστημα κυριαρχεί μόνο στη Βόρεια Αμερική και την Καραϊβική. Βλ. *A. Stone Sweet*, Constitutional Courts, in: *M. Rosenfeld/A. Sajo* (eds.), *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, Oxford Univ. Press 2012, σελ. 816 – 830 (819-20).

και 1973³, αλλά και την πιο πρόσφατη διατύπωση σχετικών προτάσεων⁴ ως αντιστάθμισμα στη διαπίστωση ενός (πραγματικού ή απλώς υποτιθέμενου) δικαστικού ακτιβισμού στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας⁵, ιδίως σε ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος⁶.

Πέρα από τις προθέσεις του παρελθόντος όμως, το κρίσιμο ερώτημα που σήμερα πρέπει να τεθεί αφορά στο κατά πόσο η θέσπιση Συνταγματικού Δικαστηρίου είναι δυνατόν να ενισχύσει την κανονιστική δύναμη του Συντάγματος, αποτελώντας μια αποφασιστική εγγύηση τήρησης του Συντάγματος στο σύγχρονο ευρωπαϊκό και διεθνές περιβάλλον.

Η απάντησή μου σε αυτό το ερώτημα είναι θετική για τρεις βασικούς λόγους: Στο πεδίο των *θεμελιωδών δικαιωμάτων*, η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά στη διασφάλιση μεγαλύτερης συνέπειας στην ερμηνεία και εφαρμογή του Συντάγματος. Ακόμη περισσότερο, στο *οργανωτικό συνταγματικό δίκαιο* μπορεί να συμβάλει στην εφαρμογή σειράς διατάξεων που επί σειρά δεκαετιών είτε παραμένουν ανεφάρμοστες, είτε εφαρμόζονται αναγκαστικά κατά τρόπο συντηρητικό, αν και συστηματικά και τελεολογικά επιχειρήματα θα μπορούσαν να θεμελιώσουν μια διαφορετική ερμηνευτική προσέγγιση. Η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου μπορεί τέλος να συμβάλει καθοριστικά στην *αρμονικότερη διαμόρφωση των σχέσεων της εθνικής συνταγματικής τάξης προς το διεθνές και το ενωσιακό δίκαιο*. Ειδικότερα:

³ Στις αρμοδιότητες αυτού του «Δικαστηρίου», που ουδέποτε λειτούργησε, θα συμπεριλαμβάνονταν η κρίση για την έννοια και την έκταση των συνταγματικών αρμοδιοτήτων του αρχηγού του κράτους, της Βουλής και της Κυβέρνησης, ο έλεγχος των βουλευτικών εκλογών, η άρση της αμφισβήτησης για τη συνταγματικότητα διάταξης νόμου, σε περίπτωση έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων του Αρείου Πάγου, του Συμβουλίου της Επικρατείας ή του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η αποστέρηση ατομικών δικαιωμάτων σε περίπτωση κατάχρησής τους και ο «διαρκής έλεγχος» της λειτουργίας και η διάλυση των πολιτικών κομμάτων (άρθρα 24 παρ. 2, 58 παρ. 4 και 106 και των δύο κειμένων). Για την ψευδεπίγραφη χρήση του όρου «Συνταγματικό Δικαστήριο» ως «αρνητικό ιδεολογικό προηγούμενο» μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας, βλ. *Ν. Παπαχρήστου*, Τα «συνταγματικά» εγχειρήματα της δικτατορίας και το συντακτικό έργο της μεταπολίτευσης, Αθήνα-Κομοτηνή 2001, σ. 273 επ.

⁴ Βλ. την πρόταση της Κυβέρνησης της «Νέας Δημοκρατίας» το 2006, σε ΤοΣ 2006, σ. 823 – 845 (841-3). Επ'αυτής της πρότασης πρβλ. την αρνητική γνώμη της Διοικητικής Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, 5/2006, ΝοΒ 2006, σ. 1154-6 («η εξέλιξη αυτή δεν συνιστά βελτίωση του ισχύοντος συστήματος, αλλά ανατροπή της υφιστάμενης ισορροπίας εις βάρος του Κράτους Δικαίου» [ό.π., σ. 1155]) και όπως επίσης 4/2007, Αρμ 2007, σ. 1395 και ήδη 6/2000, στον τόμο: Ένωση Δικαστικών Λειτουργιών του Συμβουλίου της Επικρατείας (επιμ.), Η Αναθεώρηση του Συντάγματος και το Συμβούλιο της Επικρατείας, Αθήνα-Κομοτηνή 2001, σ. 27-53 (48).

⁵ Βλ. πάντως αντίστροφα αντίκρουση της πρότασης ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου, με το επιχειρήμα ότι αυτή θα οδηγούσε σε «πολιτεία των Δικαστών» σε *Δ. Τσάτσου*, Η αναθεώρηση του Συντάγματος. Τέσσερα κείμενα, Αθήνα 2006, σ. 37 – 48 (48).

⁶ Πρβλ. με έμφαση *Α. Μανιτάκη*, Η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008, σ. 33, *Γ. Τασόπουλου*, Τα θεσμικά αντίβαρα της εξουσίας και η αναθεώρηση του Συντάγματος, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007, σ. 182, όπως επίσης *J. Iliopoulos-Strangas/S.-I. Koutnatzis*, Constitutional Courts as Positive Legislators, στον τόμο: *A. Brewer-Carías* (ed.), Constitutional Courts as Positive Legislators – A Comparative Law Study, Cambridge Univ. Press 2011, σ. 539-573 (551).

- Στα *θεμελιώδη δικαιώματα*, ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων υπό το κράτος ισχύος του Συντάγματος του 1975 και ακόμη περισσότερο τα τελευταία χρόνια έχει οδηγήσει σε σημαντική συγκέντρωση του ελέγχου, με την πρόβλεψη τόσο της αρμοδιότητας του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου για την άρση αμφισβητήσεων ως προς την ουσιαστική συνταγματικότητα των διατάξεων τυπικού νόμου όσο και δικονομικών μηχανισμών ουσιαστικής συγκέντρωσης του ελέγχου στο Συμβούλιο της Επικρατείας, ιδίως στην Ολομέλειά του⁷. Όμως οι αυστηρές δικονομικές προϋποθέσεις πρόσβασης στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο περιορίζουν την αποτελεσματικότητα του πρώτου μηχανισμού συγκέντρωσης, καθώς αυτός προϋποθέτει εφαρμογή της *ίδιας* νομοθετικής διάταξης⁸. Προβλήματα συνταγματικής ερμηνείας που οδηγούν σε αποκλίσεις στη νομολογία των ανωτάτων δικαστηρίων, χωρίς όμως να εφαρμόζεται η ίδια διάταξη τυπικού νόμου, εξακολουθούν να επιλύονται κατά τρόπο ανομοιόμορφο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η μακροχρόνια διαφοροποίηση στη νομολογία μεταξύ Αρείου Πάγου και Συμβουλίου της Επικρατείας ως προς το επιτρεπτό ή μη της επέκτασης της ευνοϊκής ρύθμισης για την αποκατάσταση της αρχής της ισότητας⁹, τα στάδια εφαρμογής και την ένταση δικαστικού ελέγχου της αρχής της αναλογικότητας¹⁰, την έκταση της συνταγματικής προστασίας της ιδιοκτησίας¹¹. Από την άλλη πλευρά η πρόσβαση στο Συμβούλιο της Επικρατείας είναι παραδοσιακά δυνατή μόνο προκειμένου περί διοικητικών πράξεων, όχι όμως τυπικών νόμων, οδηγώντας έτσι σε ένα διαγωνισμό επινοητικότητας μεταξύ του κοινού νομοθέτη και του Συμβουλίου της Επικρατείας. Από τη μια πλευρά, ο κοινός νομοθέτης συχνά επιχειρεί να αποτυπώσει εξαντλητικά στο κείμενο του τυπικού νόμου το περιεχόμενο της ρύθμισης, έτσι ώστε να μην απαιτείται περαιτέρω εξειδίκευση με την έκδοση κανονιστικής πράξης και να αποφευχθεί ο δικαστικός έλεγχος· από την άλλη πλευρά, το Συμβούλιο της Επικρατείας προσπαθεί να εντοπίσει εστίες δικαστικού ελέγχου εντός του υφιστάμενου συστήματος¹². Η συγκέντρωση του δικαστικού ελέγχου σε

⁷ Βλ. ήδη *Ε. Βενιζέλου*, Οι ιδιομορφίες του ελληνικού συστήματος δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων: παράγοντας εντατικοποίησης ή περιορισμού του ελέγχου, στον τόμο: του ίδιου (επιμ.), Η ερμηνεία του Συντάγματος και τα όρια του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, Αθήνα-Κομοτηνή, 1994, σελ. 13-32 (15-8).

⁸ Βλ. *Κ. Μπακογιάννη*, Ο θεσμός του ΑΕΔ: Απολογισμός της εικοσαετίας, στον τόμο: 20 χρόνια Σύνταγμα 1975, Αθήνα-Κομοτηνή 1998, σ. 317 – 337 (321-2).

⁹ Βλ. *Κ. Χρυσόγονου*, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 3^η έκδ., Αθήνα 2006, σ. 124-6 με περαιτέρω παραπομπές στη νομολογία.

¹⁰ Βλ. *Σ.-Ι. Κουτνατζή*, Η συμβολή της αρχής της αναλογικότητας στην πραγμάτωση της σχέσης κανόνα-εξαίρεσης μεταξύ θεμελιωδών δικαιωμάτων και περιορισμών τους, στον τόμο: Χαριστήριο εις Λουκά Θεοχαρόπουλο και Δήμητρα Κοντόγιωργα Θεοχαροπούλου III, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 393-448 (420-7) με περαιτέρω παραπομπές.

¹¹ Πρβλ. αφενός μεν ΑΠ 6/2007 (προστασία ενοχικών αξιώσεων με βάση το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ και το άρθρο 17 Συντ.), αφετέρου δε ΣτΕ 2840/2012 (στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 17 του Συντάγματος δεν περιλαμβάνονται και τα μισθολογικά δικαιώματα των υπαλλήλων).

¹² Βλ. ΣτΕ Ολομ. 3976/2009 (ο ακυρωτικός δικαστής δύναται εν όψει των οριζομένων στο άρθρο 20 παρ. 1 Συντ. να δέχεται ως προσβλητή ενώπιον του κάθε πράξη οργάνου της Διοικήσεως η οποία

ένα Συνταγματικό Δικαστήριο θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τα προβλήματα αυτά, εξασφαλίζοντας μεγαλύτερη συνέπεια στη συνταγματική νομολογία αλλά και ευρύτερη δικαστική προστασία. Ασφαλώς ο προσδιορισμός της *ορθής* απάντησης σε ζητήματα ερμηνείας του Συντάγματος αναπόφευκτα έχει ένα έντονο στοιχείο υποκειμενικότητας, ούτε μπορεί να υπάρξει κάποιου είδους εγγύηση της ορθότητας της κρίσης του Συνταγματικού Δικαστηρίου. Αποφεύγοντας όμως τις αντιφατικές νομολογιακές κρίσεις, όπως άλλωστε και εκείνες τις νομολογιακές κρίσεις, πρωτοβάθμιων κυρίως δικαστηρίων, που ενδεχομένως διατυπώνονται με τη συνειδητοποίηση του προσωρινού τους χαρακτήρα¹³, διασφαλίζονται οι προϋποθέσεις αποτελεσματικής πραγμάτωσης της ενοποιητικής λειτουργίας του Συντάγματος.

- Στο *οργανωτικό συνταγματικό δίκαιο*, το τελευταίο δωδεκάμηνο ήταν ιδιαίτερα πυκνό σε συνταγματικές εξελίξεις και ζητήματα ερμηνείας του Συντάγματος: Η διάλυση της Βουλής λόγω αδυναμίας εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας τον Δεκέμβριο του 2014, το δημοψήφισμα της 5^{ης} Ιουλίου 2015, η παραίτηση της Κυβέρνησης, η διαδικασία των διερευνητικών εντολών και ο σχηματισμός υπηρεσιακής κυβέρνησης τον Αύγουστο 2015, πιο πρόσφατα η δυνατότητα ή μη ανάδειξης εξωκοινοβουλευτικού Πρωθυπουργού με αφορμή τη διαδικασία εκλογής αρχηγού στο κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης αποτελούν απλώς ορισμένα παραδείγματα πρόσφατων εξελίξεων που οδήγησαν σε πολιτικές και θεωρητικές διαφωνίες ως προς την ερμηνεία του Συντάγματος, χωρίς όμως να υπάρχει ένας αξιόπιστος μηχανισμός ερμηνείας των οργανωτικών συνταγματικών διατάξεων στη βάση νομικών κριτηρίων, έλλειψη που άλλωστε είχε διαπιστωθεί και παλαιότερα. Με άλλα λόγια, στα οργανωτικά ζητήματα υιοθετείται αναγκαστικά μια πολιτική ερμηνεία του Συντάγματος με δύο χαρακτηριστικά: Πρώτον, την *ερμηνεία του Συντάγματος από τη Βουλή, σύμφωνα με τη βούληση της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας*, κάτι που άλλωστε επί σειρά ετών εμποδίζει την ακριβή τήρηση των

εκδίδεται προς εκτέλεση των οριζόμενων στον νόμο, έστω και αν η έκδοσή της δεν προβλέπεται ρητώς σ' αυτόν), ΣτΕ 3053/2009 Ολομ. (δυνατότητα προσβολής εγγράφου που «ανεξαρτήτως της ειδικότερης διατυπώσεως του περιεχομένου του, επάγεται μεταβολή στον νομικό κόσμο, αφού επιφέρει τη δυσμενή για τους αιτούντες συνέπεια της, δυνάμει των προβλέψεων του νόμου και των εγκριθέντων με αυτόν περιβαλλοντικών όρων, συνεχίσεως της εκτελέσεως του συνόλου του επιμάχου έργου και, μάλιστα, παρά την μεσολαβήσασα ακυρωτική απόφαση»), ΣτΕ 376/2014 Ολομ.

¹³ Για ένα πρόσφατο παράδειγμα, βλ. την απόφαση 107/2015 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών [ΕΕμπΔ 2015, σ. 408 επ., παρατ. Σ.-Ι. Κουτνατζή, ό.π., σ. 419 επ.] ως προς τη συνταγματικότητα του προνομίου του Δημοσίου στην πτωχευτική διαδικασία. Πρβλ. επίσης την αντιδιαστολή μεταξύ των ΣτΕ 668/2012 και ΕιρΑθ 599/2012 ως προς τη συνταγματικότητα των μειώσεων μισθών και συντάξεων κατ'εφαρμογή του πρώτου Μνημονίου σε Χ. Contiades/Ι. Tassopoulos, *The Impact of the Financial Crisis on the Greek Constitution*, in: Χ. Contiades (ed.), *Constitutions in the Global Financial Crisis. A Comparative Analysis*, Ashgate 2013, σ. 195-218 (207-8): «Perhaps the difference between the two decisions ... lies exactly in the enormous burden judges of a supreme court feel reflecting on the potential political consequences of their rulings and the impact of the decision on the image of the court itself, a pressure that is not so strong in lower courts».

συνταγματικών διατάξεων που διέπουν τη νομοθετική διαδικασία¹⁴. δεύτερον, την ερμηνεία του Συντάγματος από τα άλλα κρατικά όργανα, όπως τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με έμφαση σε μια κυρίως γραμματική προσέγγιση που ωθεί σε αυτοσυγκράτηση – ανεξάρτητα του εάν αυτή είναι ή όχι συνταγματικά επιβεβλημένη - και σε περιορισμένο βαθμό επιτρέπει τη λήψη υπόψη συστηματικών και τελεολογικών προσεγγίσεων, για παράδειγμα, στην πρόσφατη ελληνική συνταγματική πραγματικότητα του Αυγούστου 2015, ως προς τη δυνατότητα παράκαμψης των (εκ των προτέρων προδήλως ατελέσφορων) διερευνητικών εντολών ή τη δυνατότητα της (γραμματικά όχι αυτονόητης) επιλογής του αρχαιότερου αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας ή του Ελεγκτικού Συνεδρίου ως υπηρεσιακού Πρωθυπουργού. Η πληθώρα των ερμηνευτικών διχογνωμιών σε σχέση με τις συνταγματικές διατάξεις που άπτονται της οργάνωσης και λειτουργίας του κράτους δεν μπορεί να αντιμετωπισθεί με ρητή επίλυση όλων των ζητημάτων στο κείμενο του Συντάγματος. Αυτός ο δρόμος επιχειρήθηκε να ακολουθηθεί στο παρελθόν, χωρίς όμως επιτυχία, καθώς δεν είναι δυνατόν να προβλεφθούν προκαταβολικά όλες οι περιπτώσεις που μπορεί να ανακύψουν στη συνταγματική πραγματικότητα. Και στην περίπτωση αυτή, η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου, στο οποίο θα ανατεθεί η αρμοδιότητα επίλυσης των κυριότερων οργανωτικών συνταγματικών διαφορών κατόπιν άσκησης σχετικού ενδίκου βοηθήματος ακόμη και από την κοινοβουλευτική μειοψηφία, θα μπορούσε να αποτελέσει μια αποφασιστική εγγύηση τήρησης του Συντάγματος¹⁵, ακολουθώντας το παράδειγμα ενός αυξανόμενου τα τελευταία χρόνια αριθμού αλλοδαπών συνταγματικών τάξεων¹⁶.

- Η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου θα αποτελούσε όμως, αντίθετα προς ό,τι πολλές φορές πιστεύεται¹⁷, κι ένα αποφασιστικό βήμα *αρμονικότερης*

¹⁴ Πρβλ. με αναφορά ιδίως στην τήρηση των άρθρων 74 παρ. 5 εδ. β' και γ' Συντ. («Νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου που περιέχει διατάξεις άσχετες με το κύριο αντικείμενό τους δεν εισάγεται για συζήτηση. Προσθήκη ή τροπολογία άσχετη με το κύριο αντικείμενο του νομοσχεδίου ή της πρότασης νόμου δεν εισάγεται για συζήτηση») και 44 παρ. 1 Συντ. (ως προς τις προϋποθέσεις έκδοσης πράξεων νομοθετικού περιεχομένου), Σπ. Βλαχόπουλου, Συνταγματικό δικαστήριο και έλεγχος των οργανωτικών συνταγματικών διαφορών, στον τόμο: Τιμητικός Τόμος για τα 50 χρόνια των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2015, σ. 23-28 (25 επ.).

¹⁵ Βλ. και Σ.-Ι. Κουτνατζή, Η ανάγκη για Συνταγματικό Δικαστήριο, Οικονομική Καθημερινή, 3 Οκτωβρίου 2015.

¹⁶ R. Grote, Der Verfassungsorganstreit. Entwicklung, Grundlagen, Erscheinungsformen, Tübingen 2010, σ. 312: „Während die Normierung einer besonderen verfassungsgerichtlichen Zuständigkeit für verfassungsrechtliche Streitigkeiten zwischen den obersten Staatsorganen in Europa nach dem zweiten Weltkrieg im Wesentlichen auf Deutschland und Italien beschränkt war, hat sie mit dem Siegeszug der Verfassungsgerichtsbarkeit im osteuropäischen und außereuropäischen Raum in den letzten anderthalben Jahrzehnten verstärkt Eingang in die Verfassungen und Verfassungsgerichtsgesetze gefunden“.

¹⁷ Βλ. ιδίως Κ. Γιαννακόπουλου, Η επίδραση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2013, σ. 64 επ., κατά τον οποίο «ένα συνταγματικό δικαστήριο θα ήταν ικανό όχι μόνο να αλλοιώσει πλήρως τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού πολιτεύματος, αλλά και να φέρει το τελευταίο σε σοβαρές τριβές με το δίκαιο της Ένωσης».

διαμόρφωσης των σχέσεων της εθνικής συνταγματικής τάξης προς το διεθνές και το ενωσιακό δίκαιο. Ερμηνευτικές λύσεις που σήμερα οδηγούν σε ένταση μεταξύ του ελληνικού Συντάγματος από τη μια πλευρά, του ενωσιακού δικαίου και της ΕΣΔΑ από την άλλη πλευρά σε σημαντικό βαθμό οφείλονται στη δυστοκία των εθνικών δικαστηρίων να υπερβούν παραδοσιακές παραδοχές τους ως προς την ερμηνεία των εθνικών συνταγματικών αλλά και νομοθετικών διατάξεων, ακόμη και όταν μια διαφορετική ερμηνεία και δεν θα αποκλειόταν γραμματικά, και θα απέφευγε τη σύγκρουση προς τις νομολογιακές παραδοχές του Στρασβούργου ή του Λουξεμβούργου. Η πρόσφατη ένταση μεταξύ νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας και νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως προς την αρχή *ne bis in idem* είναι εδώ ένα πρώτο παράδειγμα¹⁸, αν και τα αντιπροσωπευτικότερα παραδείγματα, ίσως όχι τυχαία, προέρχονται μάλλον από τη νομολογία του Αρείου Πάγου και των πολιτικών δικαστηρίων γενικότερα: Η ευρεία θεώρηση της προστασίας της τιμής και της προσωπικότητας που συχνά δεν λαμβάνει υπόψη την ελευθερία έκφρασης αξιολογικών κρίσεων¹⁹ όπως και η απόρριψη ενδίκων βοηθημάτων και μέσων για τυπολατρικούς λόγους, ιδίως στο δίκαιο της αναίρεσης, που οδηγεί σε προβλήματα συμβατότητας με τις αρχές της δίκαιης δίκης κατά το άρθρο 6 ΕΣΔΑ²⁰ έχουν οδηγήσει τα τελευταία χρόνια σε σωρεία καταδικαστικών αποφάσεων από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου²¹. Εύλογα μπορεί να υποθεθεί ότι ένα Συνταγματικό Δικαστήριο που θα

¹⁸ ΣτΕ 2067/2011 (το άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ δεν θα μπορούσε να τύχει εφαρμογής γιατί θα αντέβαινε προς τα άρθρα 94 παρ. 1 και 96 παρ. 1 Συντ.), ΣτΕ 1741/2015 Ολομ. (εφόσον η κύρωση του πολλαπλού τέλους δεν έχει ποινικό χαρακτήρα, δεν ανακύπτει ζήτημα εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem*, με επίκληση της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Βλ. και ΕΔΔΑ, απόφαση της 30^{ης} Απριλίου 2015, *Καπετάνιος κατά Ελλάδας*, παρ. 73 («convergence des deux juridictions sur l'appréciation du caractère pénal d'une procédure fiscale et a fortiori, sur les modalités d'application du principe *ne bis in idem* en matières fiscale et pénale»).

¹⁹ Βλ., αντί πολλών, πρόσφατα ΕΔΔΑ απόφαση της 22ας Σεπτεμβρίου 2015, *Κουτσογιάννης και Πανταζής κατά Ελλάδας* (παραβίαση άρθρου 10 ΕΣΔΑ λόγω απόφασης πολιτικού δικαστηρίου, με την οποία οι αιτούντες, ιδιοκτήτης και συντάκτης, αντίστοιχα, τοπικής εφημερίδας, καταδικάστηκαν να αποζημιώσουν δημοτικό άρχοντα, για προσβολή της προσωπικότητάς του, λόγω δημοσιεύματος, με τίτλο “Ξενοδοχείο Ξενία και αλτσχάιμερ”, αναγόμενου σε ενέργειές του σχετικά με τη διαχείριση ορισμένου δημοτικού ακινήτου), όπως επίσης την ανάλυση της *Χ. Βρεττού*, Η αιχμηρή κριτική ως συνταγματικό δικαίωμα, Αθήνα 2014, σ. 277 επ.

²⁰ Πρβλ. από την οπτική γωνία του ΕΔΔΑ *Μ. Τσιρλή*, Οι αναχρονισμοί στην ερμηνεία των δικονομικών κανόνων από τα εθνικά δικαστήρια και ο διορθωτικός ρόλος του ΕΔΔΑ, ΝοΒ 57 (2009), σ. 1939 επ. Συνολική υποστήριξη της αρεοπαγητικής νομολογίας σε ΑΠ 14/2010 (Διοικητική Πλήρης Ολομέλεια) [ΝοΒ 58 (2010), σ. 1440 επ.] καθώς και σε *Β. Ρήγα*, Ζητήματα αναιρετικού δικαίου. Οι πρόσφατες κρίσεις του ΕΔΔΑ περί της αοριστίας των αναιρετικών λόγων κατά τον ΚΠολΔ, ΝοΒ 56 (2008), σ. 538 επ.

²¹ Π.χ. η κήρυξη του απαραδέκτου των αναιρετικών λόγων ως αορίστων λόγω του ότι η αίτηση αναίρεσης δεν εξέθετε τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης κατά τρόπο πλήρη, αλλά μόνο περιληπτικά (μολονότι μάλιστα το σύνολο των πραγματικών περιστατικών προέκυπτε από την επισυναπτόμενη εφετειακή απόφαση, ή το φάκελο της υπόθεσης), βλ., τελείως ενδεικτικά, *Λιακόπουλος κατά Ελλάδας*, απόφαση της 24^{ης} Μαΐου 2006 [ΕφημΔΔ 2/2007, σ. 214 επ.], § 23, *Λιοναράκης κατά Ελλάδας*, αρ. προσφυγής 1131/05, απόφαση της 5^{ης} Ιουλίου 2006 [ΝοΒ 55 (2007), σ. 2212 επ.], §§ 33-35, όπως επίσης *Ευαγγέλου κατά Ελλάδας*, αρ. προσφυγής 44078/07, απόφαση της 13^{ης} Ιανουαρίου 2011 [ΝοΒ 59 (2011), σ. 1364 επ.], §§ 22-24 (έλλειψη ρητής αναφοράς στο

ήταν εξοικειωμένο με την τήρηση των συνταγματικών επιταγών, όχι απομονωμένων αλλά στο περιβάλλον του σύγχρονου πολυεπίπεδου συνταγματισμού²², θα μπορούσε να δράσει προληπτικά και αποτελεσματικά στις περιπτώσεις αυτές, κατά το δυνατόν εξασφαλίζοντας την αναγκαία συνοχή μεταξύ συνταγματικής, διεθνούς και ενωσιακής έννομης τάξης.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου μπορεί να αποτελέσει μια αποφασιστική εγγύηση τόσο για την τήρηση του Συντάγματος – εκεί όπου σήμερα η τήρησή του επαφίεται αποκλειστικά στον πατριωτισμό της πολιτικής εξουσίας – όσο και για τη συνεπή και πλήρη εφαρμογή του – εκεί όπου σήμερα η εφαρμογή αυτή εξαρτάται από συγκυριακούς ή πάντως συνταγματικά αδιάφορους παράγοντες. Μπορεί επίσης να συμβάλει στην κατά το δυνατόν αδιασάλευτη διαμόρφωση της σχέσης μεταξύ εθνικού Συντάγματος, διεθνούς και ενωσιακής έννομης τάξης. Προκειμένου να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι, είναι σαφές ότι η θέσπιση Συνταγματικού Δικαστηρίου δεν θα πρέπει ούτε να λειτουργήσει ως μηχανισμός περιορισμού της συνταγματικής προστασίας, όπως είχε επιχειρηθεί στο παρελθόν στη χώρα μας, ούτε να οδηγήσει σε διαιώνιση των σημερινών κενών προστασίας μέσω της απλής μετονομασίας του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου. Αποφασιστικής σημασίας προς αυτή την κατεύθυνση είναι τόσο η υπαγωγή στη δικαιοδοσία του Συνταγματικού Δικαστηρίου κρίσιμων οργανωτικών συνταγματικών διαφορών, όσο και η δυνατότητα απευθείας δικαστικής προσβολής τυπικών νόμων. Με αυτή την έννοια μια ενδεχόμενη ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική ενίσχυση της συνταγματικής δικαιοσύνης στη χώρα μας, σε σχέση τόσο με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων όσο και με την οργάνωση και λειτουργία του κράτους.

αναιρετήριο ότι ο δικηγόρος του προσφεύγοντος τον είχε εκπροσωπήσει ενώπιον του κατώτερου δικαστηρίου).

²² Πρβλ. *I. Pernice*, Πολυεπίπεδος συνταγματισμός και η κρίση της δημοκρατίας στην Ευρώπη, ΤοΣ 3/2015, σ. 417 – 445 (422): «Ευρωπαϊκό και Εθνικό Συνταγματικό Δίκαιο είναι, με πολλούς τρόπους, συνυφασμένα και αλληλένδετα, αποτελούν ένα σύστημα δικαίου, μια ενότητα στην ουσία, παράγοντας, ιδανικά, μια μοναδική νομική λύση σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση».